

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

УДК 101.9

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.2>

Білоусова Кіра Олексіївна

магістрантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Південноукраїнського національного університету
імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

БАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ КОХАННЯ У ТВОРАХ ФЕЙЄРБАХА

Актуальність теми. Любов відіграє величезну й неминучу роль у всіх культурах. У філософії природа кохання з часів стародавніх греків була основою філософії, створюючи теорії, які варіюються від матеріалістичної концепції кохання як суто фізичного явища – тваринного чи генетичного потягу, який диктує нашу поведінку – до теорій кохання як інтенсивної духовної справи, яка в найвищому ступені дозволяє нам доторкнутися до божества. Часто твердження або аргументи, що стосуються любові, її природи та ролі в людському житті, наприклад, пов'язують з однією або всіма центральними теоріями філософії і часто порівнюються або розглядаються в контексті філософії статі а також тіла. Завдання філософії кохання полягає в тому, щоб представити відповідні питання в переконливий спосіб, спираючись на відповідні теорії людської природи, бажання, етики тощо. **Метою статті** є демонстрація того, що мистецтво, релігія і філософія є засобом втілення сутності людини. **Методи дослідження.** Використано загальнонаукові методи формальної логіки (дедукції, індукції, аналогії, аналізу, синтезу), а також структурно-функціональний та аксіологічний методи. **Результати дослідження.** Виявлено що, для Фейєрбаха характерний антиісторичний підхід до проблеми релігії. Він прагне виявити в релігійних догматах раціональну сутність, яка для нього полягає в любові людини до людини. Він приходить до висновку про необхідність заміни релігійних поглядів такими, які існують у дійсній сутності людини – її почуття любові. У статті зазначено, що релігія – це не просто результат нещастя людей, вона володіє багатствами достоїнствами – наприклад, у релігії не можна не бачити розпорядження до благовуйного відношення до людини, особливо до почуття любові. Однак при всіх своїх відносних перевагах християнська релігія є формою містифікації дійсного життя людини. Релігія – це фантастичний вимисел. Бог володіє тими якостями людини (любов, доброта), які краще. «А що є Бог – це ідеал людини». Це ілюзія, містичне уявлення про реальні зв'язки відносин з природою. «Не Бог створив людину, а людина створила Бога». Релігія – зв'язок, відносини з тим, кого ми вважаємо краще себе.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проаналізовано погляди вчених: Соловійова В.С., Бердяєва Н.А., Лосєв А.Ф., Рудакевича О.М. та інших.

Ключові слова: релігія, любов, християнство, людство, почуття, твердження, мораль, твори.

За Фейєрбахом, релігія – це відношення між людьми, засноване на почуттях, заснованих на серці, дзеркальне відображення людських якостей, але тепер це знаходить свій прояв прямо і без будь-якого посередництва в любові між «Я» і «Ти». Таким чином, нарешті, з Фейєрбахом сексуальна любов стає однією з найвищих форм, якщо не найвищою формою сповідання його нової релігії.

Нині стосунки між людьми, засновані на прихильності, і особливо між двома статями, існують так довго, як і людство. Сексуальна любов, зокрема, зазнала розвитку і завоювала місце протягом останніх 800 років, що зробило її обов'язковою стрижневою точкою всієї поезії цього періоду. Наявні позитивні релігії обмежилися наданням вищого посвячення сексуальній

любові, що регулюється державою, тобто законом про шлюб, але всі вони можуть зникнути завтра, не змінивши найменшої практики любові та дружби. Таким чином, християнська релігія у Франції, власне кажучи, настільки повністю зникла в 1793–1795 роках, що навіть Наполеон не міг знову запровадити її без протидії і труднощів; і це без будь-якої потреби в заміні в сенсі Фейєрбаха, роблячи себе в інтервалі [1].

Ідеалізм Фейєрбаха полягає тут у цьому: він не просто приймає взаємні стосунки, засновані на взаємних схильностях між людьми, такі як статевая любов, дружба, співчуття, самопожертва тощо, такими, якими вони є самі по собі – не асоціюючи їх ні з чим. Конкретна релігія, яка для нього теж належить минулому, але замість цього він стверджує, що вони досягнуть своєї повної цінності лише тоді, коли будуть освячені іменем релігії. Головне для нього не в тому, що чисто людські стосунки існують, а в тому, що вони сприймаються як нова, істинна релігія. Вони мають повну цінність лише після того, як на них нанесений релігійний штамп.

Релігія походить від *religare* («зв'язувати») й спочатку означала зв'язок. Тому будь-який зв'язок між двома людьми є релігією. Такі етимологічні хитрощі – останній засіб ідеалістичної філософії. Важливо не те, що це слово означає відповідно до історичного розвитку його фактичного використання, а те, що воно повинно означати відповідно до його походження. І тому статевая любов, і статевий акт між статями апофеозується в релігії лише для того, щоб слово релігія, яке так дороге ідеалістичним спогадам, не зникло з мови.

Паризькі реформатори тенденції Луї Блана говорили так само в сорокових роках. Вони так само могли уявити людину без релігії лише як чудовисько і говорили нам: «*Donc, l'athéisme c'est votre religion!*» («Ну, тоді атеїзм – ваша релігія!»). Якщо Фейєрбах хоче встановити справжню релігію на основі матеріалістичної концепції природи, це те саме, що розглядати сучасну хімію як справжню алхімію. Якщо релігія може існувати без свого бога, то алхімія може існувати без свого філософського каменя. До речі, існує дуже тісний зв'язок між алхімією та релігією. Філософський камінь, наприклад, має багато богоподібних властивостей, й єгипетсько-грецькі алхіміки перших двох століть нашої ери доклали руку до розвитку християнських доктрин, як доводять дані Коппа і Бертоле [2].

Твердження Фейєрбаха про те, що «періоди людства відрізняються лише релігійними змінами», є категорично хибним. Великі історичні повороти супроводжувалися релігійними змінами лише в тому, що стосується трьох світових релігій, що існували до цього часу – буддизму, християнства та ісламу. Старі родові та національні релігії, що виникли спонтанно, не прозелітизували і втратили всю силу опору, як тільки була втрачена незалежність племені чи народу. Для німців було достатньо простого контакту із занепадаючою Римською світовою імперією та з її нещодавно прийнятою християнською світовою релігією, яка відповідала її економічним, політичним та ідеологічним умовам. Тільки з цими світовими релігіями, які виникли більш-менш штучно, зокрема християнством та ісламом, ми знаходимо, що більш загальні історичні рухи набувають релігійного відбитка.

Навіть стосовно християнства релігійний штамп революцій дійсно загальнолюдського значення обмежується першими етапами боротьби буржуазії за емансипацію – з 13-го по 17-е століття – і має бути враховано, а не так, як Фейєрбах думає серцем, про людей та їхні релігійні потреби, а й на всю попередню історію Середньовіччя, яка не знала іншої форми ідеології, крім релігії та теології. Але коли буржуазія 18 століття була достатньо зміцнена, щоб мати власну ідеологію, відповідну її власним класовим поглядам, вона здійснила свою велику і переконливу революцію французьку, апелюючи виключно до юридичних і політичних ідей і турбуючи себе. З релігією лише настільки, наскільки вона стояла на її шляху. Але й на думку не спало поставити нову релігію замість старої. Усім відомо, як Робесп'єр зазнав невдачі у своїй спробі (заснувати релігію «найвищої істоти»).

Можливість суто людських почуттів у нашому спілкуванні з іншими людьми в наш час достатньо обмежена суспільством, в якому ми повинні жити, яке ґрунтується на класовому антагонізмі та класовому правлінні. У нас немає причин ще більше обмежувати його, підносячи ці почуття до релігії. Подібним чином розуміння великої історичної класової боротьби вже досить затьмарене сучасною історіографією, особливо в Німеччині, так що нам також не потрібно робити таке розуміння повністю неможливим, перетворюючи історію цих змагань

на простий додаток. Уже тут стає очевидним, наскільки ми сьогодні просунулися за межі Фейєрбаха. Його «найкращі» уривки прославлення його нової релігії любові сьогодні абсолютно нечитані [3, с. 241].

Єдина релігія, яку Фейєрбах розглядає серйозно, – це християнство, світова релігія Заходу, заснована на монотеїзмі. Він доводить, що християнський бог є лише фантастичним відображенням, дзеркальним відображенням людини. Однак цей бог сам є продуктом нудного процесу абстракції, концентрованою квінтесенцією численних попередніх племінних і національних богів. І людина, образом якої є цей бог, отже, також не є справжньою людиною, а також є квінтесенцією численних справжніх людей, людина в абстрактному, отже, сам знову є ментальним образом. Фейєрбах, який на кожній сторінці проповідує чуттєвість, заглибленість у конкретне, в дійсності стає повністю абстрактним, як тільки починає говорити про будь-які інші, крім простих статевого стосунків між людьми.

Із цих відносин його приваблює лише один аспект: мораль. І тут нас знову вражає дивовижна бідність Фейєрбаха в порівнянні з Гегелем. Етика останнього, або доктрина моральної поведінки, є філософією права і охоплює: (1) абстрактне право; (2) мораль; (3) соціальну етику, до якої входять: сім'я, громадянське суспільство та держава.

Тут зміст настільки ж реалістичний, як і ідеалістична форма. Крім моралі, сюди входить вся сфера права, економіки, політики. З Фейєрбахом все навпаки. За формою він реалістичний, оскільки бере початок від людини; але зовсім не згадується про світ, в якому живе ця людина; отже, ця людина завжди залишається тією ж абстрактною людиною, яка займала сферу філософії релігії. Бо цей чоловік не народився від жінки; він виходить, як від лялечки, від бога монотеїстичних релігій. Тому він не живе в реальному світі, що історично виник і історично обумовлений.

Правда, він має зносини з іншими чоловіками; проте кожен із них є такою ж абстракцією, як і він сам. У його філософії релігії ми все ще мали чоловіків і жінок, але в його етиці навіть це останнє розмежування зникає. Фейєрбах, безсумнівно, через тривалі проміжки часу робить такі висловлювання, як: «Людина думає по-різному в палаці та в хатині»; «Якщо через голод, нещастя ви не маєте нічого у своєму тілі, у вас також немає нічого для моралі в голові, розумі чи серці»; «Політика має стати нашою релігією» тощо.

Але Фейєрбах абсолютно не в змозі чогось досягти цими сентенціями. Вони залишаються лише фразами, й навіть Старке змушений визнати, що для Фейєрбаха політика була непрохідним кордоном, а «наука про суспільство, соціологія для нього була *terra incognita*» [4, с. 564].

Таким же неглибоким, порівняно з Гегелем, він постає у трактуванні антитези добра і зла.

«Людина вважає, що говорить щось велике, – зауважує Гегель, – якщо говорить, що «людина від природи добра». Але забувають, що говорять щось набагато більше, коли говорять «Людина від природи зла».

У Гегеля зло є формою, в якій виступає рушійна сила історичного розвитку. Це містить подвійне значення, що, з одного боку, кожне нове просування неодмінно постає як святотатство проти речей, що освячуються, як бунт проти умов, хоча і старих і відмираючих, але освячених звичаями; і що, з іншого боку, саме злі людські пристрасті – жадібність і жадоба влади – з моменту виникнення класових антагонізмів служать важелями історичного розвитку – факт, про який розповідає історія феодалізму та буржуазія, наприклад, є єдиним безперервним доказом.

Але Фейєрбаху не спадає на думку досліджувати історичну роль морального зла. Для нього історія – це взагалі дивовижна сфера, в якій він почувається погано. Навіть його вислів «Людина, яка виникла з природи, була лише простою істотою природи, а не людиною. Людина є продуктом людини, культури, історії» – у нього навіть цей вислів залишається абсолютно стерильним.

Тому те, що Фейєрбах має сказати нам про мораль, може бути вкрай мізерним. Тяга до щастя є вродженою людиною й тому вона повинна бути основою будь-якої моралі. Але потяг до щастя піддається подвійній корекції.

По-перше, природними наслідками наших дій: за розпустою настає «синь», а за звичним надмірністю – хвороба. По-друге, соціальними наслідками: якщо ми не поважаємо подібне прагнення інших людей до щастя, вони будуть захищатися, і таким чином втручатися в наше власне прагнення до щастя.

Отже, щоб задовольнити наше бажання, ми повинні бути в змозі правильно оцінити результати нашої поведінки й також повинні надавати іншим рівне право шукати щастя. Рациональне самообмеження щодо себе, а любов – знову і знову любов! – у наших стосунках з іншими – це основні закони моралі Фейєрбаха; від них походять усі інші. І ні найжорстокіші висловлювання Фейєрбаха, ні найсильніші хвалебні слова Старке не можуть приховати слабкості й банальності цих кількох пропозицій.

Лише у виняткових випадках й ні в якому разі не для користі цієї та інших людей людина може задовольнити свою тягу до щастя, займаючись собою. Скоріше це вимагає заклопотаності зовнішнім світом, засобами для задоволення його потреб – тобто їжею, людиною протилежної статі, книгами, розмовами, суперечками, діяльністю, предметами для використання та роботи. Мораль Фейєрбаха або передбачає, що ці засоби та об'єкти задоволення надаються кожній людині як само собою зрозуміле, або вона дає лише недоречні добрі поради, які не варті мідних копійок людям, які не мають цих засобів. І сам Фейєрбах говорить про це прямо: «Людина думає по-різному в палаці та в хатині. Якщо через голод, нещастя ви не маєте нічого в своєму тілі, у вас також немає нічого для моралі в голові, розумі чи серці» [5, с. 256].

Чи йдуть справи краще щодо рівного права інших задовольнити своє прагнення до щастя? Фейєрбах поставив це твердження як абсолютне, що дійсне для всіх часів і обставин. Але з якого часу він діє? Чи було коли-небудь у давнину між рабами і панами або в середні віки між кріпаками і баронами розмови про рівне право на потяг до щастя? Хіба жага до щастя пригнобленого класу не була принесена в жертву безжально і «по праву закону» правлячому класу? Так, це було справді аморально; проте нині визнається рівність прав.

Але прагнення до щастя процвітає лише незначною мірою на ідеальних правах. Найбільшою мірою вона процвітає на матеріальні засоби, а капіталістичне виробництво дбає про те, щоб переважна більшість цих рівних прав отримувала лише те, що необхідно для повного існування. Таким чином, капіталістичне виробництво мало поважає, а то й більше, до рівного права більшості на прагнення до щастя, ніж до рабства чи кріпацтва. А чи краще нам розумові засоби щастя, виховні засоби? Хіба навіть «вчитель Садови» не є міфічною особою?

Якщо він втратить свої гроші, його вчинки *ipso facto* виявилися неетичними через його погану оцінку, а оскільки я дав йому покарання, якого він заслуговує, я можу навіть гордо вдарити себе по грудях, як сучасний Радамонт. Любов також панує на фондовій біржі, оскільки це не просто сентиментальна фігура мови, адже кожен знаходить в інших задоволення власного потягу до щастя, якого саме любов має досягати і як вона діє на практиці. І якщо я роблю ставку з правильним передбаченням наслідків своїх операцій, а отже, і з успіхом, я виконую всі найсуворіші приписи фейєрбахівського моралі – і стаю багатим на угоду. Іншими словами, мораль Фейєрбаха вирізана точно за зразком сучасного капіталістичного суспільства, мало що сам Фейєрбах міг би цього бажати чи уявляти.

Але, любов! – Так, у Фейєрбаха любов – це скрізь і в усі часи чудотворний бог, який повинен допомогти подолати всі труднощі практичного життя – і при цьому в суспільстві, розбитому на класи з діаметрально протилежними інтересами. У цей момент останній релікт революційного характеру зникає з його філософії, залишаючи лише старе нахил: любити один одного – впадати в обійми один одного незалежно від статі чи стану – універсальна оргія примирення!

Інакше кажучи, теорія моралі Фейєрбаха виглядає так само, як і всі її попередники. Вона розроблена, щоб відповідати всім періодам, всім народам і будь-яким умовам, і саме із цієї причини вона ніколи і ніде не застосовується. Стосовно реального світу вона залишається такою же безсилою, як і категоричний імператив Канта. Насправді кожен клас, навіть кожна професія, має свою мораль й навіть її вона порушує, коли може це робити безкарно. А любов, яка має об'єднати всіх, виявляється у війнах, сварках, судових процесах, домашніх розладах, розлученнях і всілякій експлуатації.

Як же сталося, що потужний поштовх, даний Фейєрбахом, виявився таким безплідним для нього самого? Із тієї простої причини, що самому Фейєрбаху ніколи не вдається втекти з області абстракції, до якої він смертельно ненавидить, у царство живої реальності. Він люто чіпляється за природу і людину; але природа і людина залишаються для нього лише словами. Він не в змозі сказати нам щось певне ні про справжню природу, ні про справжніх чоловіків.

Але від абстрактної людини Фейєрбаха можна прийти до справжніх живих людей лише тоді, коли розглядати їх як учасників історії. І саме цьому Фейєрбах чинив опір й тому 1848 рік, якого він не розумів, означав для нього лише остаточний розрив із реальним світом, відхід у самотність. Провина за це знову лягає головним чином на умови, які вони отримали в Німеччині, що прирєкло його на жалюгідне знищення [6, с. 70].

Але крок, якого Фейєрбах не зробив, все ж таки треба було зробити. Культ абстрактної людини, що склав ядро нової релігії Фейєрбаха, повинен був бути замінений наукою про справжніх людей й їх історичний розвиток. Цей подальший розвиток позиції Фейєрбаха за межами Фейєрбаха було відкрито Марксом у 1845 році в «Святому сімействі».

Таким чином, почуття, яке, як вважає Фейєрбах, керує людьми і є байдужим до реальності, чіпляється за наші досконалості і за допомогою уяви перетворює їх на незалежну трансцендентну істоту – божество, яке є прикладом для них: Бога. «Божественне буття, – писав Фейєрбах, – є не що інше, як людська істота, або, скоріше, людська природа, очищена, звільнена від обмежень окремої людини, об'єктивна – тобто споглядана й шанована як інша, окрема істота. Отже, всі атрибути божественної природи є атрибутами людської природи» [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шнейдер Л.Б. Сімейна психологія : навч.-метод посіб. Єкатеринбург, 2006. 768 с.
2. Соловйов В.С. Сенс любові. Твори: у 2 т. 1988. С. 493–547.
3. Бердяев Н.А. Философия творчества, культуры и искусства. Сочинения. Москва, 1994. 241 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. 564 с.
5. Рудакевич О.М.. Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія. Тернопіль, 2015. 256 с.
6. Лосєв А.Ф. Вступна стаття до першого тому творів Платона. 1968. С. 70.
7. Цимбалюк М.М. Буття та усвідомлення права як прагнення балансу свободи і відповідальності. *Науковий. Вісник. Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 3. С. 18–25.

REFERENCES

1. Schneider L.B. (2006) Simeyna psihologia [Family psychology]: Yekaterinburg: 2006. 768 p.
2. Solovyov V.S. (1988) Sens lybovi [The meaning of love]: Moscow.
3. Berdyaev N.A (1994) Filosofia tvorchestva, kultury i iskustva [Philosophy of creativity, culture and art] Moscow., p. 241.
4. [Dictionary of the Ukrainian language]. Slovnyk ukrainskoi movi. 564 p.
5. Rudakevich O.M (2015) Svitoglyadny ta sotciokulturni zasady formuvannya ukrainskoi natsii [Worldview and socio-cultural principles of formation of the modern Ukrainian nation]: monograph. Ternopil, p. 256 p.
6. Losev A.F (1968) Vstypna stattya do pershogo tomy tvoriv Platona [Introductory article to the first volume of the works of Platony]. p. 70.
7. Tsimbalyuk M.M (2007) Byttya ta usvidomlennya prava yak pragnennya balansy i vipovidalnosti [Existence and awareness of law as a desire to balance freedom and responsibility]., Kyiv National University of Internal Affairs. № 3. p. 18-25.

Bilousova Kira Oleksiivna

undergraduate student of the Department of Philosophy,
Sociology and Management of socio-cultural activity
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

VISION OF THE PHILOSOPHY OF LOVE IN THE WORKS OF FEUERBACH

Actuality of theme. Love plays a huge and inevitable role in all cultures. In philosophy, the nature of love since the ancient Greeks has been the basis of philosophy, creating theories that range from the materialist concept of love as a purely physical phenomenon – animal or genetic attraction that

*dictates our behavior – to theories of love as an intense spiritual work that allows us touch the deity. Statements or arguments about love, its nature, and its role in human life, for example, are often linked to one or all of the central theories of philosophy and are often compared or considered in the context of the philosophy of sex and the body. The task of the philosophy of love is to present the relevant issues in a convincing way, based on relevant theories of human nature, desires, ethics and so on. The aim of the article is to demonstrate that art, religion and philosophy are a means of embodying the essence of man. **Research methods** – general scientific methods of formal logic (deduction, induction, analogy, analysis, synthesis), as well as structural-functional and axiological methods are used. **Research results.** It was found that Feuerbach is characterized by an anti-historical approach to the problem of religion. He seeks to reveal in religious dogmas the rational essence, which for him is the love of man for man. He concludes that it is necessary to replace religious views with those that exist in the true essence of man – his feelings of love. The article states that religion is not just the result of people's ignorance, it has many virtues – for example, religion can not be seen as a disposition to reverence for man, especially the feeling of love. However, for all its relative advantages, the Christian religion is a form of mystification of real human life. Religion is a fantastic fiction. God has the qualities of man (love, kindness) that are better. "And what is God is the ideal of man". This is an illusion, a mystical idea of the real connection of relations with nature. "It was not God who created man, but man who created God". Religion is a connection, a relationship with someone we think is better than ourselves.*

***Analysis of recent research.** The views of scientists Solovyov VS, Berdyaev NA, Losev AF, OM Rudakevich, etc. are analyzed.*

***Key words:** religion, love, Christianity, humanity, feelings, assertions, morals, works.*